

Dejiny spoznávania Japonska Západom. Periodizácia dejín, literatúry, jazyka

1. „Západ spoznáva Japonsko“.

Marco Polo – 13. storočie: pôsobil v Mongolmi ovládanej Číne, ale mal správy aj o Japonsku (*Xipangu* [žipangu]).

Dve-tri dekády okolo roku 1600 zaznamenali búrlivý rozmach aktivít Európanov na japonskej pôde v oblasti obchodu, misionárstva a kultúry; Európania sa do ďalekého Japonska dostali z dovtedajších základní v Malajzii či Číne. Japonsko sa zoznamovalo so strelnými zbraňami, kresťanstvom, európskymi krajinami a ich umením, európski obchodníci popri iných artefaktoch prinášali do Európy napríklad explicitné erotické drevoryty *šunga*, ktoré sa na londýnskej burze rýchle roztratilí...

Vznikajú prvé portugalské japonologické diela: 1585 „Kultúrne protiklady Európa – Japonsko“ (Luis Frois). V Amakuse 1595 Dictionarium Latino-Lusitanicum ac Iaponicum, a neskôr v Nagasaki (1603) Vocabulario da Lingoa de Iapam.

So sprísňovaním šógunátnej politiky voči cudzincom, ktorých správne podozrievali z kolonizačných zámerov, sa toto obdobie rýchlo uzavrelo a od roku 1643 sa Japonsko definitívne izolovalo od vonkajšieho sveta.

Nasledovalo obdobie vyše dvestoročnej izolácie. Obmedzený kontakt Japonska so Západom pokračoval len cez umelý ostrovček **Dedžima v prístave Nagasaki** na severozápadnom Kjúšú. Tu pretrvávala holandská komunita a cez holandčinu sa naďalej sprostredkúvali západné vedecké poznatky (hlavne medicína), ktoré si nachádzali novú živnú pôdu v japonskom živote, a do Európy zasa plynuli poznatky o Japonsku. Lekár **Philipp F. von Siebold**, Nemec v holandských službách, tu vykonal veľký kus priekopníckej botanickej a etnografickej práce, podarilo sa mu dostať do Európy napr. prvé azalky a po návrate uverejnil r. 1836 knižku japonských piesní (*Japanische Weisen*).

Izolácia bola prelomená r. 1854: americké lode pri pobreží šógunského mesta Edo vtedy pod hrozbou útoku prinútili šóguna (jeho sídlo bolo na mieste dnešného tókijského Cisárskeho paláca) na podpísanie zmluvy o obchode. Od tohto momentu sa píše nové dejiny japonsko-západných kontaktov.

Znovuzoznamovanie Západu s Japonskom prichádzalo v dvoch vlnách, kým sa dosiahla úroveň kontinuálnej vzájomnej kultúrnej výmeny, ako ju poznáme po druhej svetovej vojne.

Prvou vlnou možno nazvať ohúrenie Európy japonským výtvarným umením drevorezu (od 1862), ktoré ovplyvnilo európsky impresionizmus a viedlo k vzniku secesie.

Druhú vlnu predstavuje širšie oboznamovanie sa s japonskou kultúrou a literatúrou vďaka tomu, že čoraz viac ľudí zo Západu preniklo do tajov japončiny a začali z nej prekladať do európskych jazykov (obdobie fin de siècle - zlomu 19. a 20. storočia).

Už r. **1862**, t. j. len 8 rokov po násilnom prerušení japonskej izolácie, zažil Londýn veľkú výstavu japonského umenia. Konala sa pri príležitosti *druhej londýnskej Medzinárodnej výstavy* (torú napríklad navštívil aj Vojtěch Náprstek, ktorý mal o Čínu a Japonsko veľký záujem a do Prahy vtedy z britskej výstavy priviezol najnovšie výtvarné techniky). Japonská expozícia pod názvom *Krajina vychádzajúceho slnka* prinášala ukážky drevorezových žánrových výjavov zvaných *ukijoe* - „obrázky plynúceho sveta“. Táto japonská výstava mala následne obrovský úspech aj v Paríži (**1867** na *druhej parížskej Exposition Universelle*) a vo Viedni (**1873**). Niekedy v tomto čase Európa zažila aj prvé vystúpenia japonských

javiskových umení – najprv nó a neskôr aj kabuki.

Záujem o Japonsko spôsobil, že sa k slovu dostávajú aj staré jezuitské diela z obdobia pred izoláciou 1643. R. 1868 napr. vychádza francúzsky preklad starého portugalského slovníka japončiny z roku 1603.

V roku 1876 cestoval do Japonska aj slovenský rodák, uhorský gróf József Zichy: z jeho cesty sa zachoval jeho podrobný denník, ktorý si písal. Maďarský originál bol r. 2007 vydaný v slovenčine. Jeho prvé dojmy z Japonska po prístátí v Nagasaki opisuje takto:

„Aj Holanďan by mohol závidieť tú čistotu, musíme si vyzuť topánky, tak sa prechádzame po rohožiach pomedzi papierové steny, ľudia sú zdvorilí, priateľskí, pekne sa vzájomne ukláňajú.“

Vplyv japonského výtvarného umenia sa prejavil hlavne u maliarov impresionizmu, symbolizmu a Jugendstil ako Manet, Monet, Gauguin, Toulouse-Lautrec, van Gogh, Whistler, Klimt, Moser, Orlik. Niektorí z nich dokonca cestovali do Japonska, aby grafickú techniku farebnej tlače študovali priamo na mieste – medzi prvými bol pražský rodák Emil Orlik. Umelci začali využívať japonský cit pre farby, japonskú perspektívu (či skôr jej neprítomnosť) a štruktúrovanie plôch, ako aj majstrovské zachytenie momentu, čo im poskytlo nové vyjadrovacie prostriedky. Po období napodobňovania všetkého japonského – *Japonaiserie* – prišlo obdobie tvorivého selektívneho prijímania, adaptácie - *Japonisme*. Hlavne Paríž a Viedeň sa stali strediskami tohto diania, no anglickí maliari ako James Whistler priniesli tento prúd aj do Londýna.

Táto nová estetika ovplyvnila aj francúzskych spisovateľov ako Stéphane Mallarmé a Marcel Proust, čo bol druhotný vplyv, prejavujúci sa v literárnom symbolizme a naturalizme¹. Takto sa Európa zásluhou grafik Hokusai a Utamaro predpripravila na ďalšiu oslňujúcu fázu ohúrenia japonskou kultúrou.

V roku 1906 publikoval Paul-Louis Couchoud štúdiu *Les Epigrammes lyriques du Japon*.

Predstavuje v nej novú vymoženosť z Japonska, s ktorou sa zoznámil počas svojej cesty – trojveršia haiku. Japonizmus takto dostal nový podnet a nadšenie pre tvorbu nových haiku vo francúzštine následne vytrvalo dvadsať rokov, počas ktorých sa vo Francúzsku usporadúvali súťaže a vydávali časopisy venované tejto novej básnickej forme.

Už v roku 1899 mal Západ opäť možnosť zoznámiť sa s japonským scénickým umením. Išlo o americké a európske turné manželov Kawakamiovcov. Herec Kawakami Otodžiró (1864 - 1911) mal v Tókuju súkromné divadlo Kawakami, v ktorom účinkovala aj jeho žena, bývalá gejša Sadajakko (1871 - 1946) ako jedna z prvých žien-herečiek v modernom Japonsku. Kawakami bol v Európe už predtým a od r. 1891 začal v Tókuju s adaptáciami západných dramatických textov, a na druhej strane zasa vytváral predstavenia, zamerané na to, aby uchvátili západné publikum. Kawakamiovci nepredvádzali ani nó ani kabuki, ale istú napodobneninu týchto umení prispôbenú na vývoz do zámoria – a ich turné po Amerike a Európe malo obrovský úspech. Sadajakko, v Japonsku úplne neznáma, sa v Európe stala *monstre sacré* („posvätnou obludou“)² a prostredníctvom kawakamiovských predstavení získavali západní režiséri (Copeau, Craig, Mejerchoľd, Ejzenštejn, neskôr aj Brecht, Mnouchkine) predstavu (hoci spočiatku len približnú), o japonskom scénickom umení. Po návrate do Japonska Kawakamiho divadlo uvádzalo hry anglických a francúzskych dramatikov. Sadajakko v západných turné úspešne pokračovala aj po smrti svojho muža a od r. 1907 sa k nej pridala ďalšia japonská hviezda, Hanako (Óta Hisa), ktorá pôzovala aj Rodinovi pri desiatkach soch. Noviny *Le Soir* zo 4. mája 1930 písali:

¹ SANG-KYONG, Lee. *East Asia and America. Encounters in Drama and Theatre*. The University of Sidney World Literature Series Number 3. Sydney : Wild Peony, 2000, s. 16.

² PICON-VALLIN, Béatrice: *Le théâtre japonais sous le regard de l'Occident*. http://www.lebacauleil.com/SPIP/article.php3?id_article=5, s. 1.

„Tí, čo videli Sada Yakko trpieť a zomierať, s jej predĺženými očami, nalíčenými ústami, jej géniom vyjadrení, na ňu nezabudnú o nič väčšmi ako tí, čo videli Saru Bernhardt.“³

Na tomto mieste možno spomenúť aj Pucciniho operu *Madam Butterfly*, ktorej premiéra sa konala r. 1904. Jej japonská tematika je ďalším hmatateľným dokladom tohto plodného obdobia japonsko-európskeho kultúrneho varu.

K oboznámeniu sa s umelecky vysoko prepracovanými maskami drámy nó podstatnou mierou prispela významná publikácia z r. 1925 - *Japanische Masken* od Friedricha Perzyńského, Nemca poľského pôvodu. Jeho kniha priniesla obrovský kus pôvodného výskumu, ktorého nadčasovú hodnotu neskôr potvrdilo to, že ju ocenili aj japonskí odborníci, bola preložená do japončiny a r. 2007 vyšla v Japonsku.

V tomto ovzduší si Európa začína uvedomovať aj autentickú divadelnú formu nó. Na francúzskej strane patrili medzi prvých zvestovateľov misionár Noël Peri (1865-1922), na anglickej to bol William Butler Yeats (1865 - 1939).

Aj dramatická tvorba Paula Claudela (1868 – 1955) bola veľmi ovplyvnená východoázijským divadlom, ku ktorému sa dostal veľmi blízko vďaka svojej diplomatickej misii v Číne (13 rokov) a v Japonsku (od 1921 do 1926). Venoval sa ako kabuki, tak aj nó.

K českým osobnostiam tohto obdobia, ktorí prispeli k vzájomnému spoznávaniu, patria cestopisci **Joe Hloucha** a **Josef Kořenský**, novoromantický spisovateľ **Július Zeyer** (1841 – 1901) a architekt **Jan Letzel** (1880-1925).

Jan Letzel pochádzal z Náchoda a študoval v Prahe. Do Japonska odišiel r. 1907. Pracoval tam ako architekt, r. 1915 postavil Priemyslové múzeum v Hirošime, betónovú stavbu, v ktorej od r. 1935 sídlila Priemyslová komora. Táto stavba sa stala známa tým, že ako jediná ostala takmer celá zachovaná po atómovom výbuchu v auguste 1945.

(Pre európskych jazykovedcov bolo zasa zaujímavé zistenie o povahe japonského prízvuku. Keďže mal melodický charakter, predstavoval možný kľúč k tomu, ako asi mohol znieť prízvuk v klasickej gréčtine, o ktorom sa nám zachovalo síce jeho presné grafické označovanie, ale reálnu fonetickú hodnotu Európania celé stáročia nedokázali odhadnúť.)

Za zakladateľku českej japonológie sa považuje **Vlasta Hilská**.

Niekoľko mien súčasnej japonológie

Donald Keene – za celoživotné dielo dostal japonské občianstvo, žije v Tókjū

Royall Tyler,
Richard Emmert,
Monica Bethe,
Omote Akira,
Nišino Haruo,
Ii Haruki,
Takemoto Mikio,
Andrew Gerstle,
Bjarke Frellesvig,
Tom Hare,
Zdenka Švarcová,
Alice Kraemerová,
Viktor Krupa,

³ PICON-VALLIN, Béatrice: *Le théâtre japonais sous le regard de l'Occident*.
http://www.lebacausoleil.com/SPIP/article.php3?id_article=5, s. 3.

Karel Fiala

4. Periodizácia dejín

Delenie dejín v Európe:

Pojmy „Starovek – stredovek – novovek“,

Prehistória vs história

Podľa tohto v Japonsku:

STAROVEK (**KODAI**) – do 1200 (古代)

STREDOVEK (**ČÚSEI**) 1200 – 1600 (中世)

NOVOVEK (**KINSEI**) od 1600 (近世)

Pritom japonský starovek sa ešte rozdeľuje na:

džódai – „staré doby“ (300 – 800) (上代) „dejiny plynú zhora ako voda“

čúko – „klasická doba“ (heian) (中古)

V rámci novoveku sú:

Moderná doba (**kindai**) – od 1868 (Meidži) (近代)

Povojnová doba – „súčasnosť“ (**gendai**) (現代)

dejinné obdobia japonské:

džómon -8000 do 300

jajoi -300 do 300

kofun 250 do 450

jamato 450 do 710

nara 710 do 784

heian 794 do 1192

kamakura 1192 do 1333

muromači 1333 do 1467

Sengoku džidai (obdobie „Bojujúcich štátov“)1467 do 1600

edo 1600 do 1868

Meidži 1868 do 1912

Taišó 1912 do 1926

Šówa 1926 do 1989

Heisei 1989 ...

(posledné tri aj pod pojmom „**tókjó**“ – ešte nevžitý pojem)
západné a japonské delenie:

STAROVEK

kofun 250 do 450
jamato 450 do 710
nara 710 do 784

čúko „klasická doba“
heian 794 do 1192

STREDOVEK

kamakura 1192 do 1333
muromači 1333 do 1467
Sengoku džidai (obdobie „Bojujúcich štátov“) 1467 do 1600

NOVOVEK

edo 1600 do 1868

moderná doba

Meidži 1868 do 1912

Taišó 1912 do 1926

súčasnosť

Šówa 1926 do 1989

Heisei 1989 ...

Kjóto – lokality: vpravo, vľavo (Sakjóku, Ukjóku),
Higašijama, Kitajama, Širakawa,
Fušimi, Udži,
Eiheidži a Hieizan,
rieka Kamo, rieka Kacura,
ulice: centrálna, rady (džó) 1-9.

Čo sa zmenilo od Meidži:

-nové Cisárske mesto

-západný kalendár

 dátumy sa tým menia (Nový rok...)

 „šigacu“ je apríl až od Meidži

-počítanie veku ľudí „koľko má (= dovŕšených) rokov“

 ako sa počítal predtým: „v koľkom roku života je“

-prefektúry

 staré provincie

-nový spisovný jazyk

 periodizácia japončiny.

 nový pravopis po 2. svetovej vojne

raná stredojapončina – reč Kjóta v období heian, stala sa klasickým spisovným jazykom.
Dnes sa nazýva *bungo* – „literárny jazyk“ 文語: do 2. s.v. sa ešte používal, hoci autori od Meidži začínali používať už „hovorený jazyk“ *kógo* 口語, ako to nazývali, tj. reč nového

Cisárskeho mesta Tókja - novú spisovnú tókijčinu.

Bungo je však aj dnes súčasťou japonskej kultúry, niektoré gramatické javy alebo pravopisné črty sa objavujú v poézii či novoročných blahoželaných – v oblastiach či príležitostiach, spojených s tradíciou a kontinuitou.

Pozostatky starojapončiny (bungo) v súčasnom jazyku:

I. adjektívne –ki:

napr. v novoročných pozdravoch, na pohľadniciach:

joki toši, ucukušiki fúkei (namiesto joi, ucukušii)

良き年、 美しき風景

(v bungo bol rozdiel v tvare prívlastkovom = naše prídavné meno, a prísudkovom = „je...“)

joki, ucukušiki = prívlastok „dobrý ...“, „krásny... (pôvodne: rozkošný...)“

joši, ucukuši = prísudok: „je dobrý“, „je krásny (pôv.: je rozkošný)“

II. pravopis prípon –wa, -e, -o:

は へ を

zápis...výslovnosť pred r. 600.....okolo r. 750.....okolo 950.....okolo 1300...súčasný stav

花は.....pana-pa.....fana-fa.....fana-wa.....fana-wa.....hana-wa

花へ.....pana-pe.....fana-fe.....fana-we.....fana-e.....hana-e

花を.....pana-wo.....fana-wo.....fana-wo.....fana-o.....hana-o

rovnaký vývoj prebiehal aj uprostred slov: rieka = kawa – prajaponsky „kapa“:

川は.....kapa-pa.....kafa-fa.....kawa-wa.....kawa-wa.....kawa-wa

.....かはは.....かはは.....かはは.....かはは.....かわは

(tj. v modernom pravopise sa „w“ píše foneticky, iba v prípone –wa sa zachováva etymologický pravopis)

III. –ó (arigató, ohajó), -i- (gozaimas, iráššaimas)

Kógo - moderný „hovorený jazyk“, hlavne jeho písaná forma, sa vyznačuje vplyvom zo západných jazykov. Predmoderná japončina je chronicky známa dlhými vetami – ale nemusí ísť o dlhé vety, len o sled „nedokončených viet“, aké sú v hovorovej japončine bežné dodnes, ale pod vplyvom západných jazykov (ideál gréckej logickosti, podľa ktorej boli – cez latinčinu - budované spisovné jazyky Európy) sa prebral imperatív „dokončených viet“.